

ВИКОРИСТАННЯ РЕЛЬЄФУ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ГЕОГРАФІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИРІШЕННІ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Географічний аналіз є основою комплексного системного планування розвитку окремих територій (регіонів) або здійснення окремих проектів. Він дозволяє виявляти структуру і прогнозувати динаміку всієї природної системи та окремих її елементів (компонентів). *Рельєф* традиційно вважається важливим і найбільш стійким її компонентом. Використання в геоморфології методології теорії систем і *морфодинамічного* методу *вивчення* рельєфу дозволяє розглядати його *геоморфосистему* земної поверхні, досить динамічну, яка здатна суттєво розподіляти на ній потоки речовини і енергії. Разом з тим, прямі і побічні глибини проникнення людської діяльності в літосферу збільшуються і все частіше доводиться зустрічатись з випадками виявлення несподіваних траєкторій руху речовинно-енергетичних потоків, викликаних техногенною діяльністю. Це вимагає створення зовсім інших геоморфосистемних моделей, за якими можна більш надійно прогнозувати її наслідки. Вирішувати ці завдання дозволяє *морфохронодинамічна* концепція геоморфології.

Морфохронодинамічна концепція розвиває уявлення про *історико-динамічний* характер «геоморфосистеми», яка бере початок на нашій планеті з архею. Досліджені: загальні і конкретні причини її появи, особливості еволюції, планетарна роль [1-4, 7-9]. Геоморфосистема перманентно формує свій «простір-час» - *геоморфолітосферу*, яка одночасно її результат, процес, минуле, нинішнє, майбутнє. З кожним наступним циклом розвитку відбувається: *ускладнення* геоморфолітосфери, *скорочення* тривалості циклів, *збільшення* контрастності поверхонь, *накопичена* потенційна енергія, значення екзогенних (космічних) джерел. В процесі еволюції ускладнюються *системні* відношення її форм рельєфу (сучасних експонованих і давніх похованих), виникає розмаїття

їх структурних конфігурацій і зростає їх вплив на співвідношення і інтенсивність *внутрішніх* системних функцій (ініціальної, транзитної, термінальної). На початку морфо циклів *постійно* відбувається відновлення контрастної земної поверхні, завдяки взаємодії геоморфосистеми з іншими геосистемами. *Геоморфолітогенез* - внутрішній зміст історико-динамічної геоморфосистеми, здійснюється завдяки механізмам взаємодії диференційованих поверхневих переміщень пухких відкладів (морфолітопотік, низхідний літопотік), які викликають постійні зміни тиску на глибші шари і висхідний літопотік. Розроблений понятійно-термінологічний апарат морфохронодинамічної концепції [3, 4, 6].

Морфохронодинамічний метод використаний нами в дослідженнях *басейнових історико-динамічних геоморфосистем* геоморфологічної формації цокольних (денудаційних) рівнин Українського щита. В межах цієї інтенсивно освоєної території створені різні типи *природно-господарських територіальних систем*. Були досліджені прямий і побічний їх вплив на навколишнє природне середовище і роль у цьому її геоморфосистеми [3]. Для цього був використаний дослідницький алгоритм - від «стативи» до «динаміки» геоморфосистем, придатний для різних видів прогнозування, важливих для оцінювання функціонування природно-господарських геосистем. **Статику** басейнових історико-динамічних геоморфосистем характеризує їх: *склад* (морфолітогоризонти, сформовані впродовж окремих циклів морфогенезу), *будова* (вертикальна: взаємне розташування морфолітогоризонтів і характер пластики їх обмежувальних поверхонь; горизонтальна: склад, складність, позиційність, метрика морфолітокомплексів), *структура* (об'ємно-площинних і лінійно-точкових елементів). Кількісні і якісні характеристики, аналіз позиційності, метрики, планової, об'ємної, внутрішньої і зовнішньої форми, характер сусідства, меж, вираження похованих форм і морфолітогоризонтів на поверхні, виявляють просторово-часові закономірності їх будови і формування. Це дозволило: дослідити *функціональну* (сучасну і давню), *історичну* та *еволюційну динаміку* басейнових історико-динамічних геоморфосистем на

рівні макро-, мезо-, мікроциклів; виявити прогресивний характер їх еволюції; вплив планетарних (сила Коріоліса), регіональних і локальних (тектонічних) чинників; встановити їх місце в структурі морфолітодинамічного потоку в підсистемах «підняття-западина» автоколивальної мегасистеми «земна поверхня-літосфера-астеносфера Гутенберга».

Нині, морфохронодинамічні дослідження «рельєфу» (геоморфосистем) нами ведуться в різних регіонах України.

Геоморфосистемна основа, в якій використані принципи і підходи морфохронодинамічної концепції геоморфології, відкриває великі можливості для проведення і різних видів регіональних робіт і повинна використовуватись при проведенні їх географічного аналізу. Це дозволяє вести так зване *наскрізне* прогнозування [3,5,7]. Наскрізне прогнозування має складові елементи - *ретроспективне, актуальне і перспективне* прогнозування, які спрямовані в минуле, нинішнє, майбутнє *історико-динамічної* геоморфосистеми: структура і динаміка її безпосередньо визначали в минулому і визначають нині поведінку в геоморфолітосфері матеріально-енергетичних потоків природного і техногенного походження. Ці види прогнозування можуть бути використані при проведенні на територіях прогнозно-пошукових робіт на різні корінні і осадові корисні копалини, реалізації проектів будівництва і експлуатації об'єктів промислового, транспортного, міського, цивільного, водогосподарського значення, для здійснення природоохоронних заходів, екологічних експертиз і прогнозів. Нова геоморфосистема основа дозволяє виявляти так звані «морфолітотунелі», «морфолітобар'єри», «морфолітопастки», які визначають процеси переміщення і накопичення в геоморфолітосфері техногенних забруднень, утворених від різних видів виробництв.

1. Комлев О.О. Про основні поняття і проблеми палеогеоморфології // Укр. геогр. журн. - 1997. - №3. - С. 59-63.
2. Комлев О.О. Про зміст сучасної концепції геоморфології // Укр. географ. журн.- 2002. - № 2. - С.10-16.
3. Комлев О.О. Історико-динамічні басейнові геоморфосистеми геоморфологічних формацій Українського щита. Автореф. дис. д-ра географ. наук. К. - 2005.- 37 с.
4. Комлев О.О. Сучасний напрямок розвитку

геоморфологічної теорії // Фізична географія та геоморфологія, № 51, 2006. – С.63-67. 5. Комлев О.О. Морфохронодинамічний аналіз історико-динамічної морфосистеми Білокоровицької структури і її оцінка щодо перспектив на розсипи бурштину Український бурштин. Збірник наукових праць. К., 2008.- С.101-106. 6. Комлев О.О. Нова теоретична основа регіонального палеогеоморфологічного аналізу // Фізична географія та геоморфологія, № 56, 2009. – С.63-67. 7. Комлев О.О. Новий метод вивчення динаміки платформених геоструктур території України // Фізична географія та геоморфологія, № 60, 2010. – С.18-23. 8. Комлев О.О. Значення палеогеоморфології для розвитку теорії геоморфології і загальної теорії Землі // Географічна наука і практика: виклики епохи: мат-ли міжн. наук. конф. присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті. Видавничий центр імені Івана Франка, 2013, - том 2.- С. 207-211.